

МАРІАННА ЛЮБОМИРСЬКА САНГУШКО (1693-1729) – МАЛОВІДОМА МЕЦЕНАТКА

У статті розглянуто життя, деякі відомості щодо меценатської діяльності княгині Маріанни Любомирської Сангушко. Також описуються окремі аспекти поховальних вшанувань княгині, пов'язаних з її прижиттєвою діяльністю.

Ключові слова: *Маріанна Любомирська Сангушко, Павло Кароль Сангушко, Сангушки, меценатство, вшанування після смерті.*

Маріанна Любомирська Сангушко – яскравий зразок аристократки першої половини XVIII століття, меценатка, продовжувачка традицій роду і своєї країни.

Життя Маріанни (Марії-Анни) Сангушко, уродженої Любомирської, дуже рідко було предметом історичного чи наукового інтересу. Відома вона, передусім, як власниця велетенського спадку, сестра Олександра Домініка Любомирського, друга дружина Павла Кароля Сангушка, маршалка надвірного Великого князівства Литовського, до дому якого внесла з посагом Заславщину на Волині, ключ Кіянський з містом Левартов (нині Любартов) у воєводстві Любельським, Острозьку ординацію та ін. [7; 16]. Загалом, помітної політичної ролі княгиня не відігравала, а про її приватне життя відомо не багато. Життя Маріанни лише поверхнево згадується в окремих дослідженнях, до прикладу В.Г.Берковського, О.Я.Сапожніка, Т.В.Вихованця тощо. Дещо поглибленіше життя меценатки розглядають Й.Маршальська [7], В.Грачик [7], І.Рольська-Борух [6], А.Пенкава-Ястрембська [5].

Маріанна була дочкою Теофілії, уродженої Заславської Острозької (бл.1650-1709) та Юзефа-Кароля Любомирського (1638-1702), другою дружиною Павла Кароля Сангушка, заміж за якого вийшла у 1710 році, матір'ю останнього спадкоємця ординації Острозької – Януша Олександра Сангушка (1712-1775). У Маріанни була сестра Тереза і брати Ян та Олександр (спадкоємець родини, помер у 1720 році).

Ключовим у складнощах досліджень життя княгині є брак джерел. Основними з них є особисте листування. В цих листах міститься велика кількість інформації про суперечки за права на спадок. Більшість складнощів майнових виникло через те, що брат Маріанни, Олександр Домінік, успадкував від матері права на Острозьку ординацію, утворену за згодою Сейму 1609 року. Після його смерті, а спадкоємців він не залишив, право спадку перейшло до Маріанни, а статки це були немалі.

Спочатку не планувалось одруження Маріанни з Сангушком, якого не схвалювали родичі княгині. Тоді дівчина звернулася за допомогою до

Радзивілів, котрі були більш прихильні до Сангушка. Шлюбна церемонія відбулася всупереч запереченням родини Любомирських. Справа про придане Маріанни розглядалася судом (зважаючи на особливі обставини шлюбу). В результаті відбулась ціла низка переговорів щодо розподілу майна. Цей процес остаточно завершився в 1711 році. Згідно угоди, посаг Маріанни мав бути виплачений як з материнського, так і з батьківського майна. Для цього було виділено величезну суму, що склала 1250000 польських злотих. Згідно цього, Маріанні відійшли такі земельні маєтки як Левартув, Валовіце, Хмелюв, Островіце [5; 125]. Окрім цього, Маріанна отримала від брата ще дві резиденції – палац в Любліні та Палац у Варшаві. Ще цікавою деталлю стало укладення шлюбного договору довічного майна, згідно з яким кожен з подружжя гарантував користування майном іншого в разі їхньої смерті. Та, навіть попри ці домовленості, залишились досить складні майнові питання. Сторони були втягнуті в тривалий конфлікт через землі, які Сангушко вважав власністю своєї дружини. Сварка за придане Маріанни та процес налагодження відносин між Сангушками і Любомирськими тривали ще декілька років. Тут слід додати, що в останні роки життя Олександра Любомирського, стосунки з Сангушками почали покращуватись, оскільки ті не відмовляли йому в допомозі у складних фінансових питаннях. Коли Олександр Домінік Любомирський помер, не залишивши прямого спадкоємця, Сангушки намагались отримати від брата Маріанни майно як спадкове. Вже в 1720 році Маріанна отримала законний дозвіл на в'їзд до маєтку в Тарнові. Отримання наступного потребувало сприяння багатьох благодійників та прихильників [5; 126].

Наступною проблемою стало отримання прав на Острозькі володіння. Суперником в даній справі став Август Чарторийський – єдиний член Мальтійського ордену в усій Речі Посполитій. Чарторийський намагався довести, що майно має відійти у власність ордену. Сангушко прагнув запобігти цьому, що йому вдалось. Заручившись підтримкою великої кількості магнатів та інших впливових осіб того часу, Сангушки справу виграли, і на одному із сеймів рішення схилилось у їхню сторону. Всі клопоти, що виникли у боротьбі за справу, Павло Кароль Сангушко взяв на себе.

З листування ж самих Маріанни та Павла Кароля Сангушка дослідники роблять висновок, що їхні стосунки були досить щасливими до самого завершення. В основі їх були – взаєморозуміння, підтримка та прихильність. Князеві вона народила лише одну дитину – спадкоємця Януша Олександра Сангушка (1712-1775), 7-го Острозького ордината, маршалка надвірного литовського (1750-1760), мечника великого литовського від 1735 року. Маріанна Сангушко, уроджена Любомирська, померла 12 січня 1729 року [5; 133].

В своєму заповіті Павло Кароль називає другу дружину «моєю коханою дружиною». З великою ніжністю і повагою згадує князь другу дружину і їх почуття один до одного [7; 21].

Слід особливо виділити стару польську традицію поховальну XVI-XVII століття. Частково її відголоски трапляються і донині. Згідно цієї традиції, поховання людини, а статусної, заможної та знатної – особливо, відбувалося з

особливою церемоніальністю та величністю. Обряд більше був схожий на святкування особливої події чи театральну виставу з промовлянням численних похвальних промов, що розтягнулась на тижні, а то й місяці. Ці поховальні традиції часто описувалися дослідниками, а також в художній літературі[6; 165-166].

Одним з незвичних для сучасників, вражаючих обрядів, була процедура видалення органів з тіла померлого і захоронення їх окремо від нього. Традиційно (найчастіше) видалялося саме серце, яке вважалося вмістилищем душі людини, і захоронялося, як правило, в символічних місцях. Так, багатим меценатам, а точніше їхнім серцям, відводилося особливе місце в заснованих ними храмах. Зокрема, саме в костелах, фундованих померлими, вважалося особливою честю помістити на вічний спочинок серце. Для поховання органів проводився окремий обряд. Таким чином відбувалися подвійні похорони, при цьому обидва заходи відзначалися з однаковим шиком.

Слід зазначити, що Маріанна Сангушко також була однією з представниць знаті, тіло і серце якої були поховані даним способом. Вона заповіла поховати своє серце у монастирі капуцинів у місті Любліні, фундаторкою якого разом зі своїм чоловіком, вона була. Тіло меценатки поховано було в кармелітському костелі у Вісьничі, що знаходиться неподалік Кракова [6; 167].

Церемонія також супроводжувалась озвученням хвалебних писань, так званих панегіриків. З них ми також можемо черпати досить цінну інформацію. Так, «Pańskie życie pańska śmierć. Pańska w niebie korona. Jaśnie Oświeconey Xiężny Maryanny z Lubomirskich Sanguszkowey na Wiśniczu, Jarosławiu, Tarnowie, Hrabiny marszałkowej nadworney Wielkiego Xsięstwa Litewskiego. Przy Smiertelnegu Prochu Depożycie. Przy Generalnym publicznym załow kongressie załosnym ogłosem. W cyrkumferency i Zkolligowanych smutków W obrocie Szczęśliwey wieczności. Na Karmelu Wiśnickim Przez W. O. Hilaryona od Nayświętszego Sakramentu Karmelitę Bosego Kaznodzieię Ordynaryusza Krakowskiego reprezentowana Roku Pańskiego kiedy Bog do sesię ubogo ustroił choc połudzku ale nas ubrał bogato w Zbawienną Barwę dosc po Pańsku. 1729. 13/ Decembris», виданий друком 13 грудня 1729 року друкарнею єзуїтського колегіуму в Любліні описує Маріанну яка «велике щастя дістала, що природа дала, що доля дарувала, що чеснотою додала, а з народження чеснота [...] і благочестя», «Завжди для богослужіння, для служіння святим, сама княгиня публічно звершувала богослужіння в костелах [...] і таємно в особистих кімнатах добрий приклад подавала» - наголошується у панегірику [6; 163]. Також акцентується увага на благородному походженні княгині: «походила з Любомирських, Дому, рікою створеного Шренявою, ніби на Славу Божу». Автор похоронного панегірика Маріанни Сангушко, уродженої Любомирської, кармеліт босий отець Фаленський Іларій Преосвященний з костелу кармелітів босих у Новому Вісьничу [6; 164].

Особлива увага надається походженню княгині Маріанни саме в зв'язку з тими, хто заснував сам костел, який був заснований її прадідом, Станіславом Любомирським, краківським воєводою, у 1622-1630 рр.. Костел, зведений

архітектором Мацеєм Траполем, слугував також сімейним мавзолеєм для представників роду Любомирських. У 1720 році там було поховано тіло князя Олександра Домініка Любомирського, брата Маріанни, воєводи краківського, останнього нащадка чоловічої статі цього роду, а в 1723 році їх матері, княгині Теофілії з Заславських Острозьких. Місто Вісьнич і замок перебували в руках Маріанни, а по її смерті, в руках її чоловіка, князя Павла Кароля Сангушка, понад 30 років, від смерті Олександра Домініка Любомирського, тобто від 1720 року до смерті Павла Кароля Сангушка в 1750 році. Лише в 1752 році маєток Вісьнич був проданий родиною Сангушків родині Любомирських з Ланцута.

Згадуючи усіх благодійників костелу, Іларіон особливо підкреслює, що Маріанна Любомирська Сангушко була пов'язана з королівською короною через матір Теофілу, племінницю короля Яна III Собеського. Усі якості та чесноти Маріанна успадкувала від матері, тобто від князів Острозьких, Вишневецьких і згаданих вище Собеських [6; 164].

Є також цікава інформація про скриньку, ймовірно, покладену з тілом княжни до гробу, в якій знаходився перстень з печаткою, обручка і меморалік. Ясновельможна княжна опечатувала перстнем з печаткою, котрий був цінною родинною реліквією. Діамантовий перстень був знаком запечаткування уст. Символічне значення вкладання до гробу перстня, чи обручки є давньою традицією, що віками поєднувалась з церемоніалом погребальним. Тіло Маріанни спочило згідно із прийнятим звичаєм у родинному склепі.

Отець Іларіон Преосвященний розмістив у кінці свого твору вірш-епітафію:

*Тут княгиня спочиває в попелі, не дарма
Боса людина, мертве тіло, але все ще жива
Так кохаю свого князя, що померти готова
І в дуге для нього.*

Княгиня Сангушкова [6; 165, Переклад автора].

Даний панегірик також приносить перші досі невідомі відомості про похорон серця Маріанни. Серце, згідно з бажанням померлої, було покладено «на фундації своїй княжій у Капуцинів Любельських». Серце, що ототожнювалося тоді з внутрішнім світом людини, його життям духовним, сферою моральності, а звичай його поховання зостався започаткований через поховання сердець королівської родини Речі Посполитої. Згодом виникла мода ховати серця в костелах, заснованих померлими, і особливого розвитку вона набула у XVIII ст.

Панегірик на честь Маріанни, уродженої Любомирської, чітко вказує на її участь у заснуванні костелу і монастиря капуцинів у Любліні. Довгий період часу єдиним фундатором люблінського храму вважався саме Павло Кароль Сангушко. Пов'язували дану думку зазвичай з тим, що в храмі була захована могила князя та його третьої дружини Барбари, уродженої Дунін. Подібно до будівництва костелу, Павло Кароль Сангушко пов'язаний із приїздом капуцинів до Любліна. Однак все більше знаходиться підтверджень того, що протекторатом та меценаткою капуцинів була також і Маріанна. Ця подія сталася в 1721 році, через рік після того, як княгиня успадкувала величезну

спадщину від свого брата Олександра Домініка, і рівно через 60 років після того, як Ян III Собеський привіз орден капуцинів до Польщі в 1681 році. 1 листопада 1721 року у Варшаві Павло Кароль Сангушко представив до генерального комісара капуцинів отця Бенедикта Бьягіні з Ветріано, про намір його та його дружини Маріанни заснувати костел і монастир у Любліні [7; 19].

Ще в 1721 році Сангушко купив у Любліні землю, що знаходилась навпроти княжої резиденції на Краківським передмісті. 2 грудня 1723 року представник Сангушків, у присутності генерального комісара капуцинів отця Бенедикта Бьягіні з Ветріано. Була підписана угода з варшавським архітектором Каролем Баєм у княжій резиденції Сангушків в Любартові, що стосується будівництва костелу і монастиря у Любліні. В договорі обговорювалось, що костел мав містити п'ять дубових віттарів, дубові лави і амвон, дубову шафу для церковного начиння. Ці пристрої мали бути виконані в присутній звичаям капуцинів скромності, не містити елементів розкоші й позолоти, Дозволялися лише різьблені емблеми релігійні з зображеннями перехрещених рук Христа і Св.Франциска. Образи для віттарів, роботи Петера ван Роя,були надіслані з самого Відня [6; 167].

Будівництво святині розпочалося в 1726 році, а роботами в Любліні керував архітектор і різьбяр Кароль Бей. 23 травня 1726 року відбулась церемонія освячення наріжного каменя під костел. Церемонія зібрала представників найбільших родин Речі Посполитої і численне духовенство. Фундатори, Павло Кароль і Маріанна Сангушкові, поклали перший камінь під майбутній великий віттар, олов'яну дошку з відповідним пам'ятним написом латинською мовою та велику золоту медаль із вирізьбленими образами святих покровителів костелу святих Петра і Павла[7; 19].

Розташований на півдорозі між Варшавою і Львовом, костел капуцинів у Любліні мав бути місцем спочинку засновників. Однак Маріанна Сангушкова померла в 1729 році, коли будівництво святині було ще не завершеним, тому княгиня була похована в костелі кармелітів босих в Новому Вісьничу, а її серце поховано у святині люблінських капуцинів [6; 168].

В періодичних виданнях Славутчини середини ХХ століття неодноразово з'являлися статті, де місцевий краєзнавець Олександр Сапожник розповідав цікаву історію. В ній згадується дивовижної краси срібна скринька у формі серця, на якій був гравійований напис (оригінал – латинню). Наводимо переклад: «Серце Марії Ганни з Любомирських Сангушкової, княгині в Острозі та Заславі тощо, дружини Маршалка Великого Князівства Литовського. В року 1689, серпня почала життя. В року смерті Бога, Людини (Ісуса) 1729 дня (12 січня) о 9 годині вечора закінчила своє життя в Кольбушові». За ствердженням автора публікації, серце і волосся зберігалися в цій шкатулці у костелі Святої Дороти у Славуті [2; 8]. Яким чином скринька потрапила на Волинь у Славуту з Любліна доводиться лише гадати. Можна припустити, що вона потрапила сюди після поховання третьої дружини Павла Кароля Сангушка, Барбари Сангушко, уродженої Дунін (1718-1791), польської поетеси, перекладачки і великої меценатки, у крипті монастиря отців капуцинів у Любліні поруч із чоловіком. А скринька з серцем здійснила «дивне переміщення».

Під час освячення костелу в 1733 році Павло Кароль Сангушко передав отцям капуцинам образ Матері Божої, що до того часу знаходився в родинній скарбниці, а опісля поміщений був у вітварі. Був то образ привезений з Риму канцлером Єжи Осолінським і, як подають джерела «з приводу родинних зв'язків з Маріанною Анною в дім Сангушків перенесений».

До мистецьких сакральних фундацій Маріанни Сангушко (разом з чоловіком) слід віднести також реставраційні заходи в парафіяльному костелі Заслава, котрий зазнав сильних пошкоджень під час визвольних походів Богдана Хмельницького. Реставрація відбулася за матеріальної підтримки Павла Кароля Сангушка в 1720-1723 роках [1; 64]. Також князівська родина дбала і про відновлення з руїн самого міста Заслава [3; 159-161].

На сьогодні нам іще так мало відомо про особу, біографічні деталі та суспільну діяльність Маріанни Любомірської Сангушко. Багато рукописів, кореспонденції та документів втрачено з плином часу. Залишається лише сподіватися, що подальші пошуки відкриють більш повно неймовірну жіночу постать княгині, її особистість та життєві погляди і діяльність.

Список використаних джерел і літератури:

1. Кужей Міхал. Нова костельна архітектура Волині до початку козацьких воєн. *Архітектурна спадщина Волині*. Вип. 3. С.64.
2. Сапожник Олександр. Костьол святої Дороти в Славуті, або Про що розповіли пам'ятки старини. *Трудівник Полісся*, С.8.
3. Частина історії: Історико-краєзнавчі нариси / Т.Вихованець. Острог, 2016. 216 с., іл.
4. Pakoca M., Zapisy i zalecenia wobec żon w testamentach Pawła Karola Sanguszki (1680–1750) i jego syna Hieronima Janusza (1743–1812), «Saeculum Christianum» 2014, 21.
5. Penkała-Jastrzębska Anna. Marianna Sanguszko née Lubomirska (1693–1729) – Introduction to the Biography of the Overlooked Heiress to the Entail of Ostrog. «Reshistorica» 48, 2019. S. 119-136.
6. Rolska-Boruch I., Panegiryk pogrzebowy Marianny z Lubomirskich Sanguszkowej jako źródło do dziejów fundacji artystycznych w XVIII wieku, «Roczniki Humanistyczne» 2010, 58, 1.
7. Testamenty książąt Lubartowiczów-Sanguszków. Wybór tekstów źródłowych z lat 1750–1876, eds. J. M. Marszalska, W. Graczyk, Kraków 2011.

А. М. Трембіцький,
доктор історичних наук
(м. Хмельницький)

ПОДОЛЯНИН ОЛЕКСІЙ КОЗЛОВСЬКИЙ – УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ, НАУКОВИЙ І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

*У статті характеризуються життєві шляхи і діяльність українського військового, наукового і громадського діяча, уродженця с. Ісаківці (Кам'янецьчина), Олексія Козловського (*1892 – †1971), автора споминів про перебіг подій у Кам'янці-Подільському в 1918 р., отамана «Кінногайдамацького куріня ім. Кармелюка» Юрія Ківерчука, губернського комісара Григорія Степуру, інженера-економіста Олександра Євтухова та ін.*

Ключові слова: Ісаківці, Кам'янець-Подільський, Олексій Козловський, Олександр Євтухів.

Україна, зокрема й Поділля, неймовірно багата своїми талантами, які, на жаль, розпорошені вони по усьому світу. Повертати забуті імена знаних особистостей подільської землі – свята справа української історико-культурної спільноти. Вітчизняні історики і краєзнавці, збираючи докупи по крихтах відомості про славетних співвітчизників-подолян, сприяють відродженню національної пам'яті та утвердження національної гідності.

До таких постатей відноситься подолянин Олексій Козловський, учасник Української революції 1917–1921 рр., громадсько-освітній діяч української діаспори в Чехословаччині (1920–1945), Німеччині (1945–1951) і США (1951–1971) [6], автор споминів про Кам'янець-Подільський у 1918 р. [8], отамана Юрія Ківерчука, Подільського губернського комісара Григорія Степуру, інженера-економіста Олександра Євтухова [9] та залишив машинопис спогадів «З минулого» [13], життєві шляхи і професійна діяльність у незалежній Україні